

HOYBUN CEMİYETİ (KURULUŞU VE TEŞKİLATLANMASI)

Committee of Hoyboun (Its Establishment and Organization)

Zafer ÇAKMAK*

ÖZET

Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasından sonra, isyana katılan bazı ayrılıkçı Kürtler, Türkiye'den kaçarak Suriye, İran ve Irak'a yerleşmişlerdir. Bunlar, bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa'nın istihbarat servislerinin de yardımıyla yeniden teşkilatlanma faaliyetlerine başlamışlardır. Ayrılıkçı Kürtlerin bu teşkilatlanma faaliyetleri, başlangıçta İngiltere'nin mandaterliği altında bulunan Irak'ta sürdürülmüştür. İngilizler, ayrılıkçı Kürtlerin Türkiye'ye karşı yürütecekleri faaliyetlerde başarısız olacağını düşünerek, bunların Ermeni Taşnak Komitesi ile işbirliği yapmalarına zemin hazırlamışlardır.

Ermeni-Kürt işbirliğini İngilizler başlatmış olmasına rağmen, bölgede bulunan diğer mandater devlet Fransa, bir süre sonra bu unsurlar üzerinde daha etkili olmaya başlamıştır. Nitekim Hoybun Cemiyeti, 5 Ekim 1927'de Fransa'nın mandaterliği altında bulunan Lübnan'da kurulmuştur. Cemiyet, Fransa'dan ve Ermeni Taşnak Komitesi'nden almış olduğu destek sayesinde, kısa zamanda teşkilatlı bir yapı oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hoybun, Ermeni, Kürt, Cemiyet, İsyan.

ABSTRACT

After the Sheikh Said Rebellion had been quashed, some separatist Kurds taking part in the rebellion settled in Syria, Iran and Iraq, escaping from Turkey. These started reorganization activities by the help of the intelligence services of England and France which were mandatarly states in the region. These reorganization activities of the separatist Kurds were initially carried out in Iraq which is under the mandatarly of England. English, thinking that the separatist Kurds would be unsuccessful in the activities against Turkey, laid the groundwork for them to collaborate with the Armenian Tashnak Committee.

Although English initiated the collaboration between Armenians and Kurds, France, the other mandatarly state in the region, started to be more effective on both groups after a while. In fact, the Committee of Hoyboun was established in Lebanon which was under the mandatarly of France on October 5, 1927. With the support of France and the Tashnak Committee the Committee of Hoyboun developed an organized structure in a short time.

Key Words: Hoyboun, Armenian, Kurd, Committee, Rebellion.

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Elazığ.

Giriş

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yönelik faaliyet gösteren emperyalist güçler, bu devletin Afrika, Avrupa ve Asya'daki topraklarında uydu devletler kurmuş; sıra Türk milletinin yaşadığı Anadolu'ya gelmişti. Anadolu'yu da Türk milletinin elinden almak isteyen emperyalist güçler, öncelikle bu coğrafya üzerinde yaşayan Ermeniler üzerinde çeşitli oyunlar oynamışlardır. Fakat Ermeni nüfusunun az ve dağınık olması nedeniyle oynadıkları oyunlarda istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Bu yüzden de istismara en müsait unsur olarak gördükleri Kürtlere yönelmişlerdir¹.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra ortaya çıkan özgürlükçü ortam içerisinde birçok Kürt cemiyeti kurulmuştur². Bu cemiyetler, emperyalist devletlerin de istediği gibi, Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı Kürt hareketinin başlamasında oldukça etkili olmuştur³. Nitekim ayrılıkçı Kürtler, 1908–1914 tarihleri arasında, yerel düzeyde çıkardıkları Bitlis, Barzan ve Soran isyanları ile özerklik taleplerini gündeme getirmeye başlamışlardır⁴.

Ayrılıkçı Kürt hareketi, I.Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin verdiği desteğin de etkisiyle, daha etkili bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır⁵. Özellikle İngiltere, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, İstanbul'da bazı Kürt cemiyetlerinin kurulmasına tam destek vermiştir⁶. İngiltere'nin kurulmasına destek verdiği bu cemiyetler arasında en önemlisi, başkanlığını Seyit Abdulkadir'in yaptığı "Kürdistan Teali Cemiyeti"dir⁷. Bu

¹ Yaşar Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, s. 141; Erdal Açıkşes, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 135.

² Celadet Ali Bedirxan, *Kürt Sorunu Üzerine*, Avesta Yayınları, İstanbul 1997, s. 15; II. Meşrutiyet döneminde kurulan önemli Kürt cemiyetleri şunlardır: Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti, Kürt Hevi Cemiyeti, Kürdistan Muhipleri Cemiyeti, Bkz., Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Fırat Yayınları, 2.bs., İstanbul 1991, s. 40–60.

³ Mim Kemâl Öke, *Musul Kürdistan Sorunu 1918–1926*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 23–24.

⁴ Erik Jan Zürcher, *Türkiye'de Etnik Çatışma*, İletişim Yayınları, 3.bs., İstanbul 2006, s. 92–93.

⁵ Faik Bulut, *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyancıları*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 11.

⁶ Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da faaliyet gösteren önemli bazı Kürt cemiyetleri şunlardır: Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti, Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti, Kürt Milli Fırkası ve Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemiyeti. Bkz., A. Halûk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı, 4.bs., Ankara 1996, s. 313; Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919–1925*, Tekin Yayınevi, 2.bs., Ankara 1991, s. 12.

⁷ Kürt Teali Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bkz., İsmail Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul 1991.

cemiyet, 1919 Ocağında İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne başvurarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Mezopotamya ile Güneybatı İran'da bir Kürdistan kurulması için destek talep etmiştir⁸. Diğer taraftan, içinde Kürdistan Teali Cemiyeti'nin de yer aldığı ayrılıkçı Kürt cemiyetleri, Paris Barış Konferansı'nda Ermeni gruplarıyla birlikte hareket etmişlerdir. Nitekim 20 Aralık 1919'da barış konferansına, ortak bir önerge ile taleplerini bildirmişlerdir. İtilaf Devletleri, Ermeni ve Kürt taleplerini dikkate alarak, Osmanlı Devleti ile imzaladıkları Sevr Antlaşması'nın maddeleri arasında, Anadolu'nun doğu, kuzeydoğu ve güneydoğusunu kapsayan bir alanda Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasını da eklemişlerdir⁹.

Milli Mücadele döneminde Türk ordusu, Ermeniler ve Yunanlılar ile ölüm-kalım savaşları verdiği sırada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ali Batı, Cemil Çeto, Milli Aşireti ve Koçgiri gibi ayrılıkçı Kürt isyanları ile de uğraşmak zorunda kalmıştır¹⁰. Ancak Türk ordusu, içinde bulunduğu bütün zor şartlara rağmen, bu isyanları kısa sürede bastırmıştır.

Mili Mücadele'den sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin milli sınırları tespit edilmiştir. Bu antlaşma, Sevr Antlaşması'nda yer alan Anadolu coğrafyasında bir Ermeni ve Kürt devletinin kurulmasını öngören hükümleri geçersiz hale getirmiştir. Ancak Ermeniler ve ayrılıkçı Kürtler, Anadolu üzerindeki emellerinden hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Bu unsurlar, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da, Türkiye'yi bölmek ve parçalamak için yoğun bir faaliyet içerisine girmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ortaya çıkan en önemli isyan Şeyh Said İsyanı'dır. Bu isyan, halifeliğin kaldırılması bahane edilerek¹¹, 13 Şubat 1925 tarihinde Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Piran köyünde başlatılmıştır¹². Kısa zamanda genişleyen isyan hareketi bütün bölgede etkili olmuştur. İsyancılar önce Genç'i daha sonra Muş, Çapakçur, Palu ve Elazığ'ı ele geçirmişlerdir¹³. İsyan'ın genişlemesi ve muhalefetin baskıları karşısında

⁸ A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 310.

⁹ Th. Bois-V. Minorsky-D.N. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, 2.bs., İstanbul 2004, s. 104; Kemal Kirişçi-Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.bs., İstanbul 2007, s. 53.

¹⁰ Alpay Kabacalı, *Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 27-37.

¹¹ Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, 2.bs., İstanbul 2006, s. 252-253.

¹² İsmet Bozdağ, *Kürt İsyanları*, Truva Yayınları, İstanbul 2004, s. 39-40; M. K. Öke, *Musul Kürdistan Sorunu 1918-1926*, s. 309; Metin Toker, *Şeyh Said ve İsyanı*, Yeniğün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1998, s. 17.

¹³ Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı...*, s. 150-154.

Fethi Bey Hükümeti istifa etmiş, daha sonra da İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur¹⁴. İsyân, İsmet Paşa Hükümeti'nin almış olduğu olağanüstü tedbirler sayesinde, kısa sürede bastırılmış¹⁵, başta Şeyh Said olmak üzere isyanın önde gelen isimleri de ele geçirilmiştir¹⁶.

Şeyh Said İsyanı bastırılmış olmakla birlikte, isyana katılmış olan bazı grupların bölgedeki faaliyetleri devam etmiştir. Hükümet, bu grupların bölgedeki faaliyetlerini sona erdirmek için isyancılara yönelik bir takip ve temizlik harekâtı başlatmıştır. Bu takip ve temizlik harekâtının sonucunda bölge isyancılardan tamamen temizlenmiştir¹⁷.

Şeyh Said ve isyanın önde gelen isimlerinin yargılanması, Diyarbakır'da kurulan “İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi” tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu mahkeme, yaptığı yargılamalar sonucunda, suçlulukları kanıtlanan Şeyh Said ve diğer asileri idam, hapis, kürek gibi çeşitli cezalara çarptırmıştır. Mahkeme, Şeyh Said'in de aralarında bulunduğu kırk yedi isyancıyı idama mahkûm etmiştir. İdama mahkûm edilen asilerin cezaları 29 Haziran 1925 tarihinde infaz edilmiştir¹⁸.

1. Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluş Çalışmaları

Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasından sonra, isyana katılan bazı Kürt ileri gelenleri, Türkiye karşıtı faaliyetlerini devam ettirmek için Irak, İran ve Suriye'ye kaçmışlardır¹⁹. Bunların Türkiye karşıtı faaliyetleri, bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa tarafından, çıkarlarına hizmet ettiği için desteklenmiştir²⁰. Buradaki Kürtler arasında yeni bir cemiyetin kurulması gerektiği fikrini ilk kez tartışmaya açan kişi de,

¹⁴ M. Toker, *Şeyh Said ve İsyanı*, s. 79–85.

¹⁵ U. Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919–1925*, s. 97–103; A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 329–330.

¹⁶ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 5.bs., Ankara 1983, s. 194–195; Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 142.

¹⁷ A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 330.

¹⁸ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Zeus Kitabevi, 6.bs., İzmir 2006, s. 182–217; U. Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919–1925*, s. 156–157; Sadık Albayrak, *Devrimler ve Gerici Tepkiler*, Araştırma Yayınları, İstanbul 1989, s. 93–94; Ahmet Kahraman, *Kürt İsyanları (Tedip ve Tenkil)*, Evrensel Basım Yayım, İstanbul 2003, s. 154–155.

¹⁹ Abdulhadi Toplu, *Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyanlar-Ayaklanmalar*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 370.

²⁰ Yusuf Sarıncay, “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV / 40 (Mart 1998), s. 213.

Suriye’de bulunan Memduh Selim’dir²¹. Memduh Selim, Şeyh Sait İsyanı bastırıldıktan hemen sonra, yeniden toparlanabilmek için ayrılıkçı bazı Kürt ileri gelen şahıs ve teşkilatları ile temasa geçmiştir²².

Ayrılıkçı Kürtleri bir araya getirebilmek için sadece Memduh Selim gibi hareketin önde gelen isimleri çaba sarf etmemiştir. Bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere de, ayrılıkçı Kürtleri bir araya getirerek Ermeni ideallerine payanda yapmayı²³, Türkiye ve Ortadoğu üzerindeki emellerini bölücülük yoluyla gerçekleştirmeyi –en azından bir Kürt sorunu ile Türkiye’yi meşgul etmeyi– planlamıştır²⁴. Nitekim Irak’taki İngiliz istihbarat teşkilatı da bu amaç doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamış²⁵; burada bulunan ayrılıkçı Kürt ileri gelenleriyle temasa geçmiştir. İngilizlerin bu temasını da, Revandiz Kaymakamı Seyit Taha sağlamıştır. Seyit Taha, ayrılıkçı Kürt ileri gelenlerini Irak olağanüstü komiser yardımcısı ve İngiliz istihbarat teşkilatının önde gelen ismi C. J. Edmonds ile tanıştırmıştır. Edmonds bunları teşkilatının bir başka yöneticisi olan Yüzbaşı Moltfoltre’nin refakatinde Ravandiz’e göndermiştir²⁶.

Revandiz’de, İngiliz İstihbarat Teşkilatı’nın da katkılarıyla, Seyit Taha’nın evinde, Hoybun Cemiyeti’nin kuruluşu ile ilgili ilk toplantı gerçekleştirilmiştir²⁷. Şubat 1927’de gerçekleştirilen bu toplantıya şu isimler katılmıştır: Seyit Taha,

²¹ Naci Kutlay, *21. Yüzyıla Giren Kürtler*, Pêrî Yayınları, İstanbul 2002, s. 296; Memduh Selim, cemiyet içerisinde “İskender” takma adını kullanmıştır. Bu yüzden bazı kaynaklar bu iki ismi, iki farklı şahıs gibi gösterme hatasına düşmüştür. Geniş bilgi için bkz., Rohat Alakom, *Hoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Yayınları, İstanbul 1998, s. 21.

²² R. Alakom, *Hoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 21.

²³ Salim Cönce, “Büyük Ermenistan’ı Kurma Projesinde Kürtlere Biçilen Rol”, *I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu*, (27–28–29 Mart 2000, Elazığ), Bildiriler, Elazığ 2000, s. 523.

²⁴ Hüseyin İlideniz, “Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Meydana Gelen Ayaklanmaların Dış Destek ve Bağlantıları”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (23–25 Ekim 1995, İstanbul), I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 645.

²⁵ İngiltere, Türkiye’den kaçan asi Kürtlere, mandater devlet olarak bulunduğu Irak’ın kapılarını sonuna kadar açmış, bunların Türkiye aleyhine faaliyet göstermesine izin vermiştir. İngiltere’nin bu bölgede böyle bir politika takip etmesinin temel sebebi ise Türkiye’nin iç istikrarını bozarak Musul Sorunu’nu kendi lehine sonuçlandırmak istemesidir. Bkz., Y. Sarımay, “Hoybun Cemiyeti...”, s. 211.

²⁶ *Taşnak-Hoybun*, (Editör: Yavuz Selim), İleri Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 19; C. J. Edmonds’un Irak’ın kuzeyinde, özellikle 1919–1925 tarihleri arasında, yaptığı faaliyetler hakkında geniş bilgi için bkz., C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs*, Oxford University Press, London 1957.

²⁷ Rahmi Doğanay, “Cumhuriyet Dönemi İsyanlarının Mahiyeti”, *Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu*, (17–19 Ekim 2001, Elazığ), Bildiriler, Elazığ 2002, s. 260.

kardeşi Seyit Musluhuddin, Balık Aşireti Reisi Mehmet Ağa, Munkuri Aşireti Reisi Suvar Ağa namına kâtibi ve Şeyh Sait'in adamlarından Hınıslı Mehmet Emin²⁸. Toplantıya İngiltere'yi temsilen ve bir nevi organizatörlük görevini de üstlenen Yüzbaşı Moltfoltre katılmıştır. Revandiz'deki bu ilk toplantıda Türkiye'de Kürtlere çıkartılması düşünülen isyanın planları ele alınmıştır²⁹. Bu toplantıda alınan kararlar şunlardır:

1- Daima mazlum milletlerin hamisi olan İngilizler, Kürtlere de yardım edecek, gerektiğinde kendilerine silah ve cephane verecektir. Ayrıca Nasturilere de Kürt kıyafeti giydirilerek silahlı harekâta destek olmaları sağlanacaktır. Ancak bu harekâtın başarıya ulaşabilmesi için, Kürtlerin birleşerek büyük bir cemiyet kurmaları gereklidir.

2- Kürt isyanı, Şemdinli tarafından taarruza geçerek başlatılacak ve Van işgal edilecektir. İngilizler, Van'ın işgal edilmesi halinde, isyancılara her alanda yardımda bulunacaktır³⁰.

Ayrılkı Kürt ileri gelenlerinin Irak'taki ikinci toplantısı Mart 1927'de, yine Seyit Taha'nın evinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda İngilizlerin ilk toplantıda gündeme getirdikleri teklifler görüşülmüştür. Toplantıya Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza, kaçak subaylardan İhsan Nuri, Rasim, Hınıslı Mehmet Emin, Seyit Taha'nın kardeşi Seyit Musluhuddin, Şemdinli mıntikasından Herki aşireti reisinin oğlu, Balık Aşireti Reisi Mehmet Ağa, Munkuri aşireti reisi namına kâtibi katılmıştır. Toplantıda yapılan müzakerelerden sonra şu kararlar alınmıştır:

1- Irak'tan Şemdinli mıntikasına, İran'dan Celali Aşireti'nin bulunduğu mıntika ve Suriye'den de Urfa mıntikasına taarruza geçmek..

2- Ağrı Dağı'nda bulunan Celali Aşireti Reisi Halit Bey ile Maku civarında Haydaran aşiretinden Yusuf Abdal'a, Haco'ya, Remanlı Emin Bey'e, Şırnaklı Ali Han'a ve Şahinzade Mustafa'ya haber göndererek iştirake davet etmek³¹.

Irak'taki üçüncü toplantı, Yüzbaşı Moltfoltre'nin başkanlığında Seyit Taha'nın evinde yapılmıştır. Bu toplantıya, ikinci toplantıda yer alanlar

²⁸ Taşnak-Hoybun, s. 19; A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 332; Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı...*, s. 134; Mahmut Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek*, II, Tanmak Yayınları Ankara 1994, s. 741.

²⁹ A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 332.

³⁰ Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı...*, s. 135; Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Grubu, "Taşnak-Hoybun", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 14 (Nisan 1986) s. 75.

³¹ Taşnak-Hoybun, s. 20.

katılmıştır³². Toplantıda, Türkiye’de başlatılacak isyanda başarılı olmak için, Haydaranlılar ile Celalileri elde etmenin gerektiğine karar verilmiştir. Bu aşiretleri yanlarını çekme görevi de İhsan Nuri ve Rasim’e verilmiştir³³.

İngilizlerin, Irak’ta yapılan bu toplantılar sırasında Seyit Taha’ya verdikleri destek, Şeyh Ali Rıza’yı rahatsız etmiştir. Bu yüzden ayrı hareket etmeye karar vermiş, kendi adına bildirimler hazırlatarak Kürt aşiretleri arasında dağıttırılmıştır. Fakat Şeyh Ali Rıza, yaptığı bu faaliyetlerden İngilizlerin rahatsız olacağını düşünerek, Suriye’ye geçme girişiminde bulunmuştur; ancak bu girişiminde başarılı olamamıştır. Bu yüzden İran’a geçerek İsmail Ağa (Simko) ile birleşmiştir. Mehmet Emin (Broski), Ali Rıza namına propaganda yaptığından dolayı İngilizlerin kendisini tevkif edeceğini Seyit Taha’dan haber alarak o da Simko’ya katılmıştır. İran, Simko’nun isyanını bastırınca Ali Rıza ile Broski tekrar Irak’a dönmüş ve C. J. Edmonds’un yardımcısı Hedler’in maiyetine girmişlerdir. Böylece Irak’ta bulunan Kürt ileri gelenleri yeniden İngilizlerin himayesi altında birleşmişlerdir³⁴.

İngilizler, Irak’taki Kürt ileri gelenlerini, Türkiye’de başlatacakları Kürt isyanına verecekleri destek vaatleriyle bir araya getirmeyi başarmışlardır. Fakat İngilizler, Türkiye’de başlatmayı planladıkları isyandan istedikleri sonucu alabilmek için, sadece Irak’taki isyancı Kürt ileri gelenlerini bir araya getirmenin ve Türkiye’deki bazı Kürt aşiretlerini yanlarına çekmenin yeterli olamayacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden, Kürtler ile tecrübeli Ermeni Taşnak liderlerini bir araya getirerek, bunların işbirliği yapmalarını sağlamışlardır³⁵.

Kürtlerle işbirliği yaparak Türklere karşı mücadele etmek Ermeni-Taşnak komitasında memnuniyet yaratmıştır. Bu memnuniyetin başlıca sebepleri ise şunlardır:

1– Ermenilerin Türklere karşı yürüttüğü mücadelede Ermeni kanı ve parası dökülmeyecek.

2– Hınçak ve Ramgavar gibi muhalif firkaların desteği alınmış olacak.

3– Ermeni davası Kürtler ile kazanılmış olacak. Başka bir ifadeyle Ermeni davası için Kürtler kullanılmış olacak.

³² Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı...*, s. 135.

³³ R. Doğanay, “Cumhuriyet Dönemi İsyanlarının Mahiyeti”, s. 260.

³⁴ *Taşnak-Hoybun*, s. 21; Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı...*, s. 135.

³⁵ Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı...*, s. 136; Ermeniler, Kürtlere teşkilat, fen ve propaganda konularında destek olacak, Kürtlerde bunların elinde bir oyuncak olarak kullanılacaktır. Bkz., *Taşnak-Hoybun*, s. 22.

4– Kürt–Türk bağının koparılması, “*Büyük Ermenistan*”ın kurulmasını kolaylaştıracak.

5– Kurulması planlanan “*Büyük Ermenistan*”ın sınırları içinde kalacak olan Kürtler, Türkler ile yapacakları mücadelede büyük zayıflık verecek. Yani Türklerle Kürtler birbirlerine kırdırılmış olacak.

Taşnak komitesi, yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, İngilizlerin getirdiği “*Kürtler ile işbirliği yapma teklifini*” hemen kabul etmişlerdir³⁶.

İngilizler bir taraftan Ermeni emellerini gizlemek, Kürtlere mensubiyet şuru vermek ve Kürtlerin gururunu okşamak için, kurulacak cemiyete Kürtçe bir isim verilmesini, diğer taraftan da verilen ismi Ermenilerin de benimsemesini istemişlerdir³⁷. Bu yüzden de kurulması planlanan cemiyete, her iki tarafında kabul ettiği “*hoybun*” ismi verilmiştir. Zira bu kelime, Kürtçe “*benlik*” anlamına gelen “*hoybon*” ile Ermenice “*Ermeni yurdu*” anlamına gelen “*haypun*” kelimelerinin birleştirilmesinden türetilmiştir³⁸.

Irak’ta İngilizlerin desteği ve organizasyonu ile başlayan Kürt–Ermeni işbirliği, yapılan müşterek toplantılarla pekiştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim iki tarafın temsilcilerinin katılımıyla ilk toplantı Irak’ta yapılmıştır. Irak’ta yapılan bu toplantıya Ermenilerden Leon Paşa, Urfalı Emirziyan, Bağdat’ta Londra Oteli’nin işletmecisi Sultanyan, Muşlu Aris katılırken; Kürtlerden Şeyh Said’in oğlu Ali Rıza, Dr. Mehmet Şükrü, kaçak subaylardan Hurşit, İhsan Nuri, Hınıslı Mehmet Emin (Broski), Liceli Fehmi, Süleymaniyeli Topçu Yüzbaşı Abdülkerim Şalul katılmıştır³⁹. Ermeni ve Kürtler, Irak’taki bu toplantılar ile aralarındaki sorunları çözme ve Türklere karşı birlikte hareket etmenin arayışına girmişlerdir.

Ermeni Taşnak komitesi, Kürtlerle Türklere karşı yapılacak işbirliğinin, Ermeni emellerini gerçekleştirilmesine büyük katkı sağlayacağını görmüştür. Bu yüzden Taşnak Komitesi’nden Vahan Papazyan, bölgedeki Kürt ileri gelenleri ile görüşmek amacıyla, 1927 yılı Nisan–Eylül ayları arasında Beyrut, Suriye ve Irak’a bir seyahatte bulunmuştur. Papazyan, Kürt ileri

³⁶ *Taşnak–Hoybun*, s. 22; Ayrıca bkz., Mahmut Rışvanoğlu, *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, Boğaziçi Yayınları, 4.bs., İstanbul 1992, s. 228; Azmi Süslü, *Mesud Fâni (Bilgili)’ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Tanmak Yayınları, Ankara 1993, s. 97.

³⁷ Mehmet Köçer, “Hoybun Cemiyeti ve Doğu Anadolu’daki Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Orta–Doğu Araştırmaları Dergisi*, I / 2 (Temmuz 2003), s. 80–81; *Taşnak–Hoybun*, s. 22.

³⁸ Azmi Süslü, “Rum–Ermeni–Hoybun İşbirliği ve Anadolu’daki Toplu Mezarlar”, *Kıbrıs’ın Dünü–Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, (Gazi Mağusa 28 Ekim–2 Kasım 1991), Ankara 1993, s. 147.

³⁹ *Taşnak–Hoybun*, s. 23.

gelenleri ile yaptığı görüşmelerde, Türkiye'ye karşı başlatılacak bir saldırı veya isyanın başarılı olabilmesi için öncelikle Kürt aşiretlerinin birleşerek merkezi bir teşkilat oluşturmaları ve bölgede nüfuz sahibi şeyhlerin desteğini almalarının şart olduğunu belirtmiştir. Papazyan ayrıca, Kürt aşiretlerinin birleşmesi halinde Yunan ve İtalyan yardımının sağlanabileceği sözünü de vermiştir⁴⁰.

Vahan Papazyan, bölgeye yaptığı bu seyahat sırasında Irak'ın Revandiz kaymakamı Seyit Taha ile “İngiliz yanlısı olduğu” gerekçesiyle görüşmek istememiştir⁴¹. Bu durum, Taşnak Ermeni Komitesi'nin İngilizler ile ilişkilerinin iyi olmadığını göstermektedir. Nitekim Ermeniler, 1927 yılı sonbaharından itibaren, ayrılıkçı Kürtlerle yürüttükleri işbirliği faaliyetlerini, İngiliz mandaterliği altında bulunan Irak'ta değil de, Fransız mandaterliği altındaki Lübnan ve Suriye'de sürdürmüşlerdir⁴².

Fransa bu tarihte bölgede oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmekteydi. Zira 1925 yılında Fransa'ya karşı Suriye'de büyük bir isyan başlamıştı. Fransa, İngiltere'yi bu isyanı teşvik etmekle suçlamış, bu yüzden bölgede İngiliz-Fransız ilişkileri bozulmuştu. Nitekim Fransa, 1925 yılında Musul meselesinden dolayı Türkiye'nin, Kuzey Suriye'de bulunan demiryolunu kullanarak Musul bölgesine askeri birlikler nakletmesine izin vermiştir. İngiltere de, Fransa'yı bu olaydan dolayı protesto etmiştir.

Türkiye, Fransa'nın kendisine verdiği desteği karşılıksız bırakmamıştır. Nitekim Suriye'de Fransa'ya karşı isyan başladığı zaman, Fransa'nın yanında yer almıştır. Ancak Türkiye, Cemiyet-i Akvam'ın 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a verilmesini onaylamasından sonra, Fransa'ya karşı bölgede takip ettiği politikayı değiştirmiştir. Türkiye'nin bu politika değişikliği, Suriye'de Fransa'ya karşı mücadele ederken ülkesine sığınan Suriyeli isyancıların, Fransızlara karşı harekâta bulunmalarına izin vermek şeklinde kendini göstermiştir. Ayrıca Türkiye, bölgede kendisinin yanında yer alan ve Fransızlar ile mücadele eden aşiretlere destek vermiştir. Diğer taraftan Suriyeliler de Fransız mandası altından kurtulmak için Türkiye'nin verdiği desteğin ne kadar önemli olduğunu görmüş ve Türkiye'ye yakınlaşmaya başlamışlardır⁴³. Fransa, Suriye halkının Türkiye'ye karşı yakınlaşmasından

⁴⁰ Y. Sarıncay, “Hoybun Cemiyeti...”, s. 214; A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 333.

⁴¹ A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 333.

⁴² *Taşnak-Hoybun*, s. 23.

⁴³ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2003, s. 195-196.

ve kendisine karşı ittifak yapılmasından endişelenmeye başlamıştır⁴⁴. Bu yüzden de Fransa, Ortadoğu'da Türkiye'nin etkinliğini azaltmak için, Türkiye'ye karşı faaliyet gösteren Ermeni ve Kürtlere her türlü desteği vermeye başlamıştır.

Fransa, kuruluşuna destek verdiği Hoybun'a katılacak olan Ermeni ve Kürtleri kendisine bağlayarak, "Elcezire" (Cizre)de bir Hıristiyan çoğunluk oluşturmak istemiştir.* Böylece bu bölgede kendi hâkimiyeti altında, Türkiye ile Suriye arasında bir "tampon devlet" kurdurtmuş olacaktı. Ayrıca Fransa, kendisine bağladığı bu unsurları gerektiği zaman Türkiye'ye gerektiği zaman da Suriye'ye karşı kullanabilecekti⁴⁵. Bu yüzden de mandaterliği altında bulunan bölgelerde Ermeni-Kürt işbirliğinin yürütülmesine izin vermiş, hatta desteklemiştir. Fransa'nın bu desteği, Ortadoğu'da mandaterliği altındaki bölgelerde, Kürt ileri gelenlerinden biri olan Memduh Selim'in, ayrılıkçı Kürt teşkilatlarını bir çatı altında toplamak ve Türkiye'ye karşı Ermenilerle birlikte hareket edebilmek için yürüttüğü faaliyetlerde açık bir şekilde görülmektedir.

2. Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluşu

Memduh Selim, Fransızların bilgisi dâhilinde,* 1927 yılında ayrılıkçı Kürt ileri gelen şahıs ve teşkilatlarıyla temaslarını artırmıştır. Memduh Selim'in temasa geçtiği ve desteğini aldığı şahıslar arasında; Dr. Mehmet Şükrü Sekban, İhsan Nuri, Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza, Berazi Aşireti Reisi Mustafa Şahin, Paris'te bulunan Şerif Paşa, Mısır'da bulunan Celadet ve Kamuran Bedirhan bulunmaktadır. Memduh Selim'in temasta bulunduğu teşkilatlar arasında ise İstanbul'daki "Kürdistan Teali Cemiyeti", "Kürt

⁴⁴ Taşnak-Hoybun, s. 30

* Fransızlar, bölgede yaşayan Kürtlerin İngiliz yanlısı bağımsız bir Kürt devleti kurmasına sıcak bakmamıştır. Zira bu durum kendi çıkarlarına ters düşmekteydi. Nitekim İngiltere'nin Tahran büyükelçisi Sir Percy Loraine'in Londra'ya gönderdiği 7 Ekim 1925 tarihli bir raporda Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın Fransa ile ilgili düşüncelerine değinirken şu ifadeleri kullanmıştır: "...Ali Rıza, Fransızların İngiliz yanlısı bağımsız bir Kürt devletini hiçbir zaman istemeyeceğini ileri sürmüştür...". Bkz., Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 312.

⁴⁵ A. Süslü, "Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği...", s. 148.

* Suriye ve Lübnan'daki şehirlere, Fransız istihbaratının yakından takip ettiği önemli isimlerin rahat bir şekilde giriş-çıkış yapabilmeleri mümkün değildi. Bu duruma örnek olarak Türkiye'nin Halep Konsolosluğu'nun 18 Ekim 1928'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıyı verebiliriz. Bu yazıda şöyle denilmektedir: "...Celâdet Ali'nin.. küçük kardeşi olup Fransızlarca Halep'e avdetine müsaade edilmediği istihbar kılınan Kâmuran'ın Şam'dan Beyrut'a geldiği... istihbar edilmiştir.". Bkz., *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 791. 18.

Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti” ve “*Kürt Millet Fırkası*” ile Mısır’da bulunan “*Kürt İstiklal Komitesi*” yer almaktadır. Bu temaslar sonrasında Memduh Selim, yukarıda ifade edilen tüm şahıs ve teşkilatlardan, yeni bir cemiyetin kurulması konusunda tam destek almış, cemiyetin kuruluş kongresine çağrılacak isimler üzerinde görüş alışverişinde bulunmuştur⁴⁶.

Memduh Selim, bir taraftan isyancı Kürt ileri gelenleri ve teşkilatları ile görüşmeler yaparken bir taraftan da Ermeni çevreleriyle çeşitli görüşmeler yapmıştır⁴⁷. Bu görüşmeler sonrasında kongrenin yapılacağı yer olarak da Lübnan’ın Bihamdun şehri seçilmiştir⁴⁸.

Hoybun Cemiyeti’nin kuruluşu ile ilgili ilk faaliyetler Irak’ta başlamış; ancak kuruluş kongresi için Fransa’nın mandaterliği altında bulunan ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Lübnan’ın Bihamdun şehri seçilmiştir. Bu durum cemiyetin, Ermenilerin de etkisiyle, Fransızların kontrolü altına girdiğinin önemli bir göstergesidir⁴⁹.

Lübnan’ın Bihamdun şehrinde, “*Birinci Kürt Kongresi*” olarak da ifade edilen kongre, 1927 sonbaharında Ermeni Taşnak Komitesi’nin merkez komite üyesi Vahan Papazyan’ın evinde gerçekleştirilmiştir⁵⁰. Gizli olarak gerçekleştirilen bu kongreye; “*Kürdistan Teali Cemiyeti*”, “*Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti*”, “*Kürt Milli Fırkası*” ve “*Kürt İstiklal Komitesi*” adlı cemiyetlerin temsilcileri katılmıştır⁵¹. Kongre’ye bu cemiyet temsilcilerinin yanı sıra Celadet Ali, Kamuran ve Süreyya Bedirhan kardeşler, ayrıca Memduh Selim, Cerablus’tan Barazi aşireti reislerinden Bozan ve Mustafa

⁴⁶ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 21–22.

⁴⁷ Hıdır Göktaş, *Kürtler İsyan-Tenkil*, I, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 91; Memduh Selim ve Ermeni Taşnak Partisi yetkilileri arasında Paris Barış Konferansı’nda Ermeni delegesi Bogos Nubar Paşa ile Kürt Delegesi Şerif Paşa’nın kararlaştırdıkları esaslar üzerinde görüşmelere başlanılmıştır. Bu görüşmelerden sonra Ermeniler ve Kürtler arasında mutabakat sağlanmıştır. Bu mutabakata göre, anlaşmazlık nedeniyle uzun zamandan beri Ermenilerin Kürtler aleyhinde yaptıkları propagandalara son verilecekti. Ayrıca Ermeniler, sahip oldukları yayımlar aracılığıyla, hangi memlekette olursa olsun, Kürt davasını savunacak ve Kürtlerin birbirleriyle ilişkilerine bir Kürt teşkilatı kuruluncaya kadar aracı olacaklardı. Bütün bunlara ek olarak Ermeniler “*Büyük Ermenistan*” davasından vazgeçeceklerdi. Bkz., Oğuz AYTEPE, “Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti”, *Toplumsal Tarih*, S. 58 (Ekim 1998), s. 50; H. Göktaş, *Kürtler İsyan-Tenkil*, I, s. 91–92.

⁴⁸ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 22.

⁴⁹ Y. Sarıay, “Hoybun Cemiyeti...”, s. 214.

⁵⁰ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 22; Papazyan, 1927 Nisan ayı sonunda başladığı Suriye ve Irak seyahatini Eylül ayı başında tamamlayarak Lübnan’a dönmüştür. Bkz., A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 333.

⁵¹ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 22; O. AYTEPE, “Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti”, s. 50.

Şahin, Cezire (Cizre)'de oturan Hevirkiye aşireti reisi Haco, Şeyh Said'in iki kardeşi, Diyarbakırlı Fehmi, Süleymaniyeli topçu subaylarından Abdulkerim Şalul ve Gürcü Nizamettin katılmıştır⁵². Bütün bu katılımcılara ek olarak Vahan Papazyan da Taşnak komitesini temsilen, Birinci Kürt Kongresi'nde hazır bulunmuştur⁵³.

Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, Hoybun Cemiyeti'nin Irak'taki ilk "kuruluş toplantıları"na katılmış olmasına rağmen, Lübnan'daki "kuruluş kongresi"ne katılamamıştır⁵⁴. Zira İngilizler, Irak'ta kendi elleriyle kurdurdukları bu cemiyetin Fransızların kontrolü altına girmesinden rahatsızlık duymuş⁵⁵, bu yüzden de Ali Rıza'nın kongreye katılmasına izin vermemişlerdir⁵⁶.

Mehmet Şükrü Sekban tarafından yönetilen Birinci Kürt Kongresi⁵⁷, kapsamlı bir Kürt cemiyetinin kurulması kararını almış; alınan bu karar doğrultusunda da, 5 Ekim 1927 tarihinde Hoybun Cemiyeti kurulmuştur⁵⁸. Hoybun Cemiyeti kurulduktan sonra, kongreye katılmış olan Kürt cemiyet ve teşkilatları kendilerini fesh etmişlerdir⁵⁹. Ayrıca bu kongrede Sevr Antlaşması'nda "Kürdistan" olarak belirtilen bölgenin bağımsızlığı da ilan edilmiştir⁶⁰.

3. Hoybun Cemiyeti'nin Teşkilat Yapısı

Hoybun Cemiyeti; merkez komite, bölge, şube ve temsilcilikler şeklinde teşkilatlanmıştır. Ayrıca Türkiye'ye karşı silahlı faaliyette bulunmak üzere askeri teşkilat ve çeteler de kurmuştur.

3.1. Merkez Komite

Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi, cemiyetin en üst yönetim organı durumundaydı. Merkez komite, gerekli gördüğü takdirde kendisine bağlı

⁵² O. Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", s. 50.

⁵³ Y. Kalafat, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı...*, s. 137; A. H. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 340.

⁵⁴ Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Med Yayınları, İstanbul 1992, s. 202.

⁵⁵ *Taşnak-Hoybun*, s. 24.

⁵⁶ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 24.

⁵⁷ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 41-42.

⁵⁸ *LMuhalifler II.Hoybun Nizamnamesi*, Hariciye Vekâleti Yayınları, Hariciye Vekâleti Matbaası, Ankara t.y., s. 13.

⁵⁹ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, (Çeviren: İsmail Çekem-Alper Duman), İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 409; R. Alakom, "Hoybun Cemiyeti Üzerine Notlar", s. 58.

⁶⁰ Süreyya Bedirhan, *Kürt Davası ve Hoybun*, (Çeviren: Dilara Zirek), Med Yayınları, İstanbul 1994, s. 55.

olan teşkilatların merkez heyetlerini değiştirme, atama ve görevden alma yetkisine sahipti.

Merkez komite, kuruluş kongresinde alınan kararlar doğrultusunda faaliyetlerini yürütmek zorundaydı. Ancak bütün sorumluluğu üzerine alarak kongrede alınan kararları değiştirebilir veya uygulanmasını erteleyebilirdi.

Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi, cemiyetin gelirlerini harcamaya yetkili tek merci idi. Cemiyetin gelirlerini merkez komite haricinde teşkilatın hiçbir fert ve heyeti kendi başına harcamaya yetkili değildi⁶¹.

Hoybun Cemiyeti, Birinci Kürt Kongresi'nde başkan ve merkez komite üyelerini seçmişti. Kongre, seçtiği merkez komiteyi “*Kürdistan Milli Hükümeti*” olarak ilan etmiştir⁶². Cemiyet'in başkan ve merkez komite üyeleri, Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği 18.7.1929 tarihli yazıya göre, şu isimlerden oluşmaktaydı:

Cemiyetin başkanı: Celadet Ali Bey

Merkez Komite üyeleri: Süreyya Bey, Kâmuran Bey, Memduh Selim Bey, Nizamettin Bey, Tevfik Cemil Bey, Haco Ağa, Mustafa Bey, Bozan Bey, Halil Rahmi Bey, Cesim Ağa, Şerif Bey, İbrahim Bey ve Emin Ağa⁶³.

Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi, yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, büyük bir çoğunlukla eski aristokrat ve feodal ailelerinin üyelerinden oluşmaktaydı⁶⁴.

Birinci Kürt Kongresi'nde Ağrı Dağı, “*Kürdistan*”ın geçici başkenti olarak kabul edilmişti⁶⁵. Ancak Hoybun Cemiyeti faaliyetlerini, Fransa'nın mandaterliği altında bulunan Suriye'de yürütmüştür. Bu yüzden de cemiyetin genel merkezi Halep'te bulunmaktaydı. Hoybun'un Halep'ten sonra ikinci önemli merkezi Arappınarı'na yakın bir bölgede yer alan ve Şahinpaşazadelerin konaklarının bulunduğu Mekteli Köyü,* üçüncü merkezi ise Hasiçe idi⁶⁶.

⁶¹ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 16.

⁶² M. Kalman, *Ağrı Direnişi 1926–1930*, Peri Yayınları, İstanbul 1997, s. 35; G. Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri...*, s. 200.

⁶³ BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 115. 803. 5.

⁶⁴ N. Kutlay, *21. Yüzyıla Giderken Kürtler*, s. 296.

⁶⁵ S. Bedirhan, *Kürt Davası ve Hoybun*, s. 55.

* Suriye'nin Türkiye sınırına yakın bir yerde bulunun Arappınarı, cemiyet üyelerinin önemli toplanma yerlerinden biri olmuştur. Hoybun Cemiyeti birçok toplantıyı burada yapmıştır. Cemiyet'in burada yaptığı toplantılar hakkında Dâhiliye Vekâleti'nin 01.03.1930 tarihinde Birinci Umûmî Müfettişliği'nden alıp Başvekâlete gönderdiği bir yazıda şöyle denilmektedir: “*Kürt Hoybun Cemiyeti'nden Bedirhani Celalettin 09.02.1930 tarihinde*

3.2. Bölge, Şube ve Temsilcilikler

Hoybun Cemiyeti'nin teşkilat yapısı içerisinde, merkez komiteden sonra en önemli yapıyı bölge teşkilatları oluşturmaktaydı. Birkaç şubenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan bölge teşkilatları, bir başkan ve bir heyet tarafından yönetilmekteydi. Bölge heyetlerinin üye sayısı, bölgeden bölgeye göre farklılık gösterebilirdi. Bölge başkanları, merkez komite tarafından belirlenir ve atanırdı⁶⁷.

Hoybun Cemiyeti “*Kürdistan*”ı altı bölgeye ayırmıştı. Buna göre:

1. Bölge: Ağrı bölgesi.
2. Bölge: Şeyh Barzan bölgesi.
3. Bölge: Haco Ağa'nın bölgesi.
4. Bölge: Barazi Aşireti'nin içinde bulunduğu bölge.
5. Bölge: Sason bölgesi.
6. Bölge: Dersim bölgesi⁶⁸.

Hoybun'un teşkilat yapısı içerisinde yer alan bir diğer önemli bölüm de şubelerdir. Şubeler de, bölge teşkilatlarında olduğu gibi, bir başkan ve bir heyet tarafından yönetilmekteydi. Şube heyetlerinin üye sayısı, şubeden şubeye farklılık gösterebilirdi. Şube başkanını bölge teşkilatı atar; ancak merkez komitenin onayına sunardı. Merkez komite de, uygun gördüğü takdirde, şube başkanının atanmasını onaylardı. Henüz herhangi bir bölgeye dâhil edilmemiş şubeler, doğrudan doğruya merkez komiteye bağlanmıştı. Bölge ve şube heyetlerinde bir kâtip, bir muhasebeci, bir veznedar ve bir propaganda memuru bulunmaktaydı. Bunlar kendilerine verilen görevleri, özel talimatlara uygun olarak yerine getirirdi.

Cemiyet'in bir başka önemli teşkilatı da temsilciliklerdi. Temsilcilikler, cemiyetin olağanüstü teşkilat organlarıydı. Hoybun merkez komitesi, gerekli gördüğü takdirde, içeride ve yabancı ülkelerde temsilcilikler açabilir, açtığı her temsilciliğe özel talimatlar gönderebilirdi⁶⁹.

Kamışlı'dan Haco'nun oğlu ile birlikte Arappınarı'na gelerek Hırço Mustafa'nın aşair rüesasından Bozan, Ahmet Melik, Hacı Hami, Demo ve Salihi toplayarak cenuptaki aşiretler ve bilhassa reisleri arasında adavet ve bürüdet olmaması ve yekvücut olarak çalışmalarını için yemin ettikleri istihbar olunmuştur.” Bkz., BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 793. 20.

⁶⁶ O. Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti”, s. 51.

⁶⁷ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 14.

⁶⁸ O. Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti”, s. 51.

⁶⁹ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 14.

Hoybun Cemiyeti, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yer alan birçok şehirde temsilcilikler açmıştır. Bu şehirlerin başlıcaları; Diyarbakır, Ağrı, Van ve Siirt'tir⁷⁰. Diğer taraftan cemiyet, faaliyetlerini birçok ülke merkezine taşımış ve buralarda temsilcilikler açmıştır. Bu temsilciliklerin önde gelenleri şunlardır: Kahire, Beyrut, Bağdat, Antakya (Bu dönemde Türkiye sınırları dâhilinde değildir), Paris ve Londra⁷¹. Ayrıca Hoybun Cemiyeti'nin merkez komite üyesi Süreyya Bedirhan, Amerika Birleşik Devletleri'ne yapmış olduğu seyahatler sırasında bu ülkenin Philadelphia, Michigan, Detroit, Chicago, Gary, Indiana ve Whiting şehirlerinde cemiyetin temsilciliklerini açmıştır⁷².

3.3. Askeri Teşkilat ve Çeteler

Hoybun Cemiyeti, Türkiye'ye karşı yürüteceği silahlı faaliyetler için, askeri teşkilat ve çeteler kurmuştu. Kurulan bu askeri teşkilat ve çeteler, askerî bir komutanın emri altında verilmişti. Bu komutan, merkez komite tarafından seçilmekteydi. Komutan, kurmay heyetini kendisi seçmekle birlikte merkez komitenin onayını almak zorundaydı. Aynı şekilde komutan; harekât zamanını, askeri planları kurmay heyeti ile birlikte hazırlar ve merkez komitenin onayına sunardı. Komutan, her türlü harekât ve istihbaratı günü gününe merkez komiteye bildirmek zorundaydı⁷³.

Birinci Kürt Kongresi'nde, Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesine bağlı olarak faaliyet gösteren askeri birliklerin başkomutanlığına, "Paşa" rütbesine yükseltilen İhsan Nuri getirilmiştir⁷⁴. İhsan Nuri, başkomutanlığa getirildikten sonra, Hoybun Cemiyeti'nin merkez komitesi tarafından Ağrı İsyanı'nı yönetmekle görevlendirilmiştir⁷⁵.

Hoybun, içinde çok sayıda Ermeni komutanın da yer aldığı askeri bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği 18.7.1929 tarihli yazıda, Hoybun Cemiyeti'nin askeri teşkilatlanması ile

⁷⁰ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 56–57.

⁷¹ O. AYTEPE, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", s. 53; Hoybun Cemiyeti'nin Paris'teki temsilcisi Şerif Paşa'yı. Bkz., Rohat Alakom, *Şerif Paşa*, Avesta Yayınları, 2.bs., İstanbul 1998, s. 110; Fransızların hakimiyeti altında bulunan Antakya'daki cemiyetin temsilciliğini, bu tarihlerde Antakya Lisesi'nde Felsefe öğretmenliği yapan, Memduh Selim yürütmekteydi. Bkz., M. Kalman, *Ağrı Direnişi 1926–1930*, s. 34.

⁷² O. AYTEPE, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", s. 53; R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 55–60.

⁷³ I. Muhalifler II. *Hoybun Nizamnamesi*, s. 14–15.

⁷⁴ A. Kahraman, *Kürt İsyanları (Tedip ve Tenkil)*, s. 187; Bazil Nikitin, *Kürtler*, (Çeviren: Hüseyin Demirhan–Cemal Süreyya), 4.bs., Deng Yayınları, İstanbul 1994, s. 340.

⁷⁵ R. Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, s. 80–81.

ilgili şu bilgiler verilmektedir:

“Alınan malumat-ı hususiye ye göre, 20.000 kişilik askeri bir fırka vücuda getirilmiştir. Bu fırkanın teşkilatı şöyledir:

Fırka kumandanı Miralay Abdulcelil Beydir. Erkan-ı harbiye reisi Dikran Hosipyan’dır

Birinci alay: Birinci alay kumandanı Binbaşı Oseb’dir. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

İkinci alay: Kumandanı Binbaşı Mehmet Ali Beydir. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

Üçüncü alay: Kumandanı Binbaşı Ermenak’tır. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

Dördüncü alay: Kumandanı Binbaşı Selim Raho’dur. Üç taburdur. Her tabur dört bölüktür.

Her bölükte cenahları muhafaza için ikişer makineli tüfenk bulunur. Fırkanın üç bataryalı cebel topçusu vardır. Muhabere bölüğü vardır. On beş bin İngiliz lirasına üç tayyare satın almak istiyorlar. Bağdat’ta müzakere halindedirler. Bir süvari taburu ve müteaddit fedai çeteleri ihzar edilmiştir. Çete reisleri kâmilten Ermenidirler.”⁷⁶

Hoybun Cemiyeti merkez komitesi, cemiyetin askeri gücünü artırmak için Kürt aşiret reisleri ile sık sık bir araya gelmişlerdir. Özellikle Celadet Ali, çete teşkilatları oluşturmak için Arappınarı’nda bulunan Şahinoğulları ve Basravi’nin konaklarında, cemiyet adına yeterli miktarda çete teşkilatı kurmak ve çete reisleri seçmek için toplantılar yapmıştır. 1930 Martında yapılan bu toplantılar sırasında cemiyetin birinci derecedeki çete reisliklerine Şahinoğulları seçilirken, ikinci derecedeki çete reisliklerine de Bozhöylü Ali Manğır ve oğlu Miho, Aligörlü Salih, Hartavilerden Abdulkadir ile Şeyh Nukun seçilmiştir⁷⁷.

3.4. Hoybun Cemiyeti’nin Amacı

Hoybun Cemiyeti’nin kuruluşu, amacı, teşkilatlanması, katılım şartları gibi oldukça önemli bilgiler cemiyetin “Kuruluş Nizamnamesi”nde yer almaktadır. Bu nizamnameye göre cemiyetin amacı: “Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin tahlisi ve hudud-ı tabiiye ve milliyesi dâhilinde bir Kürdistan devlet-i müstakilesinin teşkili” şeklinde ifade

⁷⁶ BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 115. 803. 5.

⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 793. 20.

edilmiştir. Cemiyet bu amaca ulaşmak için de “ *bilûmum Kürtleri etrafına toplama*”yı ve karşılıklı menfaatler çerçevesinde “ *her türlü anasır*” ile ilişki kurmayı temel ilke olarak benimsemiştir⁷⁸. Burada “ *her türlü anasır*” ile kastedilen daha ziyade Ermenilerdir.

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluş nizamnamesinde, “ *Peyman-ı milli*” (Milli yemin) başlığı ile yer alan bir bölüm vardır. Bu bölümden cemiyetin kuruluş amacı hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Cemiyetin “ *Peyman-ı milli*”si şöyledir:

“1- Kürt milleti asırlardan beri sahibi olduğu topraklarda müteşekkil hudud-ı tabiiye dâhilinde millî, siyasî, iktisadî menafini temin edecek surette müstakil bir hükümet tesisini kat'iyen taht-ı karara almıştır.

2- Kürt milleti, bu maksada matuf mesaisinde hemhudut millet ve devletlerin menafine tamamıyla riayet edecek ve kendisiyle hem ırk ve hem-baht ve hukuk-ı milliyesine riayetkâr olan diğer milletlerle menafî-i müteakabile dairesinde teşrik-i mesâi eyleyecektir. Kürt milletinin mücadele cephesi Türkiye istilâsı altında bulunan Kürdistan'dır.

3- Kürt milleti, hukuku tarihiye ve irkiyesine istinat eden ve peymanın tahakkuku için mütemadiyen ve maddî ve manevî hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek mücahede edeceğine yemin eder.”⁷⁹

Hoybun Cemiyeti, Birinci Kürt Kongresi'nde “ *Türk Kürdistan'ının bağımsızlığını sağlamayı*” amaçlarken; “ *Türkiye'nin dışındaki hiçbir millet ve devlete karşı aleyhtar ve tecavüzkâr bir vaziyet almamayı*” da temel prensip olarak benimsemiştir⁸⁰.

Hoybun Cemiyeti'nin amaçları siyasi çizgisini de şekillendirmişti. Kendisine hedef olarak Türkiye'yi seçen cemiyet, bölgede bulunan İran devletine, Irak ve Suriye'deki Arap halkına, bunların hamilerine (İngiliz ve Fransız) karşı dostane bir tutum sergilemiştir. Diğer taraftan cemiyet, “ *kendileriyle aynı kaderi paylaşan*” Ermeniler ile dostluk kurarak ortak düşmana (Türkiye) karşı işbirliği yapmayı kararlaştırmıştır⁸¹.

3.5. Hoybun Cemiyeti'ne Katılım Şartları

Nizamname'de, Hoybun Cemiyeti'ne katılım şartları şöyle belirtilmiştir: “ *Kürt peyman-ı millîsini ve işbu nizamname ahkâmını kabul ve mufad ile*

⁷⁸ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 13.

⁷⁹ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 17.

⁸⁰ Y. Sarıay, “Hoybun Cemiyeti...”, s. 214.

⁸¹ G. Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri...*, s. 200.

amil olmağı taahhüt eden her Kürt, Hoybun Cemiyeti'ne dâhil olabilir. Her fert cemiyete hin-i duhulünde bir duhuliye verecek ve aylık bir taahhütte bulunacaktır." Ayrıca Cemiyet'e katılacak olan her fert, yetkili bir heyet huzurunda aşağıdaki yemini etmek mecburiyetindeydi. Kendisine teşkilat kurma yetkisi verilen cemiyet üyeleri, cemiyete katmak istedikleri kişilere, bu yemin suretini bir taahhütname şeklinde yazdırarak imza ettireceklerdi. Bu yemin şöyledir:

"Cemiyetin ita-i emre salâhiyettar bi'l-ûmum eşhas ve heyetlerinden nerede ve ne zaman olursa olsun telâkki edeceği bi'l-cümle evamiri hayatım pahasına bilâ-ıtiraz aynen ve harfiyen ifa edeceğime şimdîye kadar mensup bulunduğum cemiyetlerden ve şahsî içtihatlarımdan tamamen feragat ile maksad-ı millînin istihsali uğrunda münhasıran Hoybun Cemiyeti'nin içtihadını taşıyacağıma,

Elimde bulunan ve bulunacak olan bütün vesaiti ve teşkilatı bu cemiyetin emrine amade bulunduracağıma ve bu cemiyetin emr-i muvafakati olmadıkça rey-i hodumla ne cemiyet namına, ne de şahsen hiçbir teşebbüste bulunmayacağıma,

*Cemiyetin azası olmak itibariyle umumen ve bana verilecek vazifeler itibariyle hususen vakıf olacağım esrarı ifşa etmeyeceğime ve bu esrarın ifşası ve cemiyetin evamirine her ne suretle olursa olsun âdem-i inkıyadım halinde hakkımda, tertip edilecek her türlü mücazata razı olacağıma ve emrolunduğu halde işbu cezayı şahsım üzerinde bi'z-zat icra edeceğime şeref ve namusum üzerine yemin ederim: Vallah Billah."*⁸²

3.6. Hoybun Cemiyeti ve Propaganda

Hoybun Cemiyeti propagandaya büyük önem vermiştir. Nitekim bu durum kuruluş nizamnamesinde şu şekilde yer almıştır:

"Propaganda her şekl-i surette icra olunur. Cemiyete dâhil her fert duhulü tarihinden itibaren Kürt istiklâli lehine ve Türk mezalim ve cinayetini cihanı medeniyete iblağ etmek üzere propaganda yapmakla mükelleftir.

Propaganda şifahî ve tahrirî olarak icra olunur.

Şifahî propaganda: Türk mezalimi ve Kürt ihtilâli hakkında tanzim olunacak kaside ve şarkılar hususî muganniler vasıtasıyla memleketin her tarafında tamim olunur. Hali hazır ve tarihen sebkemiş Türk mezaliminden mülhem olarak tertip edilecek küçük hikâyeler seyyah dervişler ve sair kimseler marifetiyle aynı suretle Kürdistan'ın her tarafına neşredilir.

⁸² I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 13-14.

Tahriri propaganda: İhtilâlcuyane neşriyat, Kürt kahramanları menakıbı, mazi ve hâlihazır Türk mezalimini mutasavver levha, kart ve albümler ve buna mümasil asar neşriyle icra olunur.

Propaganda sahasında konferanslar, gramofon, sinema, ziyadar akisler ve her türlü vesaitten istifade edilecektir.

Cemiyetin merkez-i umumî emrinde olmak ve Kürtçe, Türkçe ve icabında Fransızca intişar etmek üzere organı bulunacaktır.”⁸³

Hoybun Cemiyeti, yazılı propagandaya büyük önem vermiştir. Nitekim 1928 yılında tamamen propaganda amaçlı olarak Kahire’de “*Les Massacres Kurdes*” isimli bir rapor yayımlamıştır. Cemiyet, siyasi Kürtçülüğe kültürel zemin hazırlamak amacıyla da Şam’da “*Hawar*” ve “*Rohani*”, Kahire’de Fransızca olarak “*La Question Kurde*”, Beyrut’ta “*Stir*”, Bağdat’ta “*Gelavij*” dergilerini; Beyrut’ta da “*Roja Nu*” isimli gazeteyi çıkartmıştır.

Hoybun adına Celadet Bedirhan “*El-Kaziye Kürdiye*”, “*Türkiye Reis-i Cumhuriyeti Mustafa Kemal Hazretlerine Mektup*”u, Refik Hilmi de “*Kürt Tarihi*”ni yayımlamıştır. Hoybun Cemiyeti ayrıca; “*Bir Ecnebi Nokta-i Nazarından Kürt Meselesi*”, “*Türk Affi Umumisi Karşısında Kürtler*”, “*Hoybun İntikam Cemiyeti*”, “*Halaskaran Beyannamesi ve Bir Madalya*”, “*Memuzin*”, “*Mevlut*”, “*Kürt Alfabesi*”, “*Kürdistan’da 20. Asırda Türklerin Medeniyeti*”, “*Une Voie a Kurdistan*”, “*Nakşışirin İzidiyan*” ve “*Dilê Guren Min*” isimli kitapları da yayımlamıştır⁸⁴.

Hoybun’un önde gelen bazı isimleri, cemiyetin propagandasını yapmak amacıyla birçok Avrupa ülkesi ve Amerika Birleşik Devletleri’ne giderek konferanslar vermiş⁸⁵; cemiyet adına nakdi yardım toplamışlardır⁸⁶. Cemiyet tarafından Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderilen Süreyya Bedirhan, kardeşi Celadet Ali’nin yazdığı “*The Case of Kurdistan Against Turkey*” isimli raporu Philedelphia’da yayımlatmıştır. Süreyya Bedirhan ayrıca, “*New York Sun*” gazetesine Türkiye’deki Kürtler ve Hoybun Cemiyeti hakkında bir beyanat da vermiştir⁸⁷.

⁸³ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 15.

⁸⁴ Oğuz AYTEPE, “Hoybun Cemiyeti’nin Amerika Faaliyetleri”, *Tarih ve Toplum*, 30 / 176 (Ağustos 1998), s. 57; Y. Sarımay, “Hoybun Cemiyeti...”, s. 220, 232.

⁸⁵ BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 792. 7; Y. Sarımay, “Hoybun Cemiyeti...”, s. 221; Vedat Şadillili, *Türkiye’de Kürtçülük Faaliyetleri*, I, Kon Yayınları, Ankara 1980, s. 169

⁸⁶ BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 115. 803. 5.

⁸⁷ Süreyya Bedirhan, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki faaliyetlerini Ermenilerin yardımıyla sürdürmüştür. Özellikle Peabody ve Boston şehirlerini ziyaretinde Ermenilerden yakın ilgi görmüştür. Bkz., O. AYTEPE, “Hoybun Cemiyeti’nin Amerika Faaliyetleri”, s. 57–58

3.7. Birinci Kürt Kongresi'nde Alınan Kararlar

Hoybun Cemiyeti'nin kurulduğu Birinci Kürt Kongresi, dağılmadan önce önemli bazı kararlar da almıştır⁸⁸. Bu kongrede alınan ve daha sonra cemiyetin kuruluş nizamnamesinde de yer verilen kararlar şöyledir:

“Kürt milletinin şimdije kadar ika ettiği ihtilâllerdeki muvaffakiyet-sizliğin ve bi'n-netice Kürt felâketlerinin sebebi şümüllü bir teşkilâtın mahrumiyet olduğuna ve maksad-ı mukaddes-i millîde muvaffakiyet ancak dâhilî ve haricî mükemmel bir teşkilât ile en sıkı bir zaptı raptın vücuduna vabeste bulunduğuna kat'iyyen kanidir. Bu kanaate istinaden kongre kendi intihapkerdesi olan Kürt heyeti merkeziyesinden Kürdistan istiklâlini vücuda getirecek bir teşkilât nizamnamesi tanzimini talep eder. Bu nizamname bir gün, Kürdistan hudutları dâhilinde ve haricinde yaşayan her Kürdü içerisine alacak ve her Kürt'e Kürt gaye-i mukaddesesi uğrunda, azamî hizmeti gördürecek surette şümüllü ve esaslı mevattan mürekkep olacaktır.

Nizamnamenin bi'l-hassa atideki ahkâmı ihtiva etmesi kongrenin en başlı vesayasındandır.

1- *Kürt heyet-i merkeziyesi, Kürt istiklâline müteallik bi'l-cümle muamelât ve harekâtı idare ve takip eden yegâne heyet-i âliyedir. Bila-istisna her Kürt, bu heyet-i âliyeye itaat-i mutlaka ile mükelleftir.*

2- *Komşu hükümetler ve düvel-i ecnebiye ile ve diğer milletlerle münasebat tesis ve idaresi hak ve salâhiyeti yalnız mezkûr heyet-i âliyeye münhasırdır.*

3- *Bütün Kürt kuvva-yı ihtilâliyesi heyet-i merkeziyenin emrine tâbidir.*

4- *Kürdistan'ın istiklâl-i mutlaka gayesine hıyanet ve Kürt menafî-i milliyesini başkalarının veya kendisinin menafî-i şahsiyesine alet etmek isteyen veyahut elinden gelen veya uhdesine tevdi edilen vazife-i milliyeyi ifadan istinkâf veya hin-i ifada hıyanet edenlere ceza tertip etmeğe ve vazife-i milliyesini hüsn-i ifa ve fedakârlık ibraz edenlere mükâfat vermeğe heyet-i merkeziye salâhiyettardır.”⁸⁹*

4. Hoybun Cemiyeti'ne Karşı Ortaya Çıkan Muhalefet

Hoybun Cemiyeti, Türkiye'ye karşı mücadele eden bütün ayrılıkçı ve kaçak Kürtleri bir çatı altında toplayamamıştır. Nitekim Hoybun Cemiyeti

⁸⁸ G. Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri...*, s. 200.

⁸⁹ I. Muhalifler II. Hoybun Nizamnamesi, s. 18

kurulduktan bir süre sonra, bu cemiyete katılmayan bazı Kürtler, Irak'ta Kürt-Türk Hilafet (Kürt Teali) Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Hoybun'a karşı cephe alan Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin merkezi Irak'ın Revandiz şehrindeydi. Irak'taki Kürtler arasında, Hoybun'dan daha çok bu cemiyet etkiliydi. Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin amacı; hilafet ve saltanatı geri getirmek, Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bağımsız bir yönetim oluşturmaktır. Cemiyet bu amaca ulaşabilmek için, hem Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapları hazmedemeyen bazı çevreler hem de Türkiye dışında yaşayan muhalif ve kaçaklar ile irtibata geçmiştir.

Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin başkanlığına Şeyh Sait İsyani'ndan sonra asılarak idam edilen Seyit Abdulkadir'in oğlu Abdullah getirilmiştir. Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin merkez komitesinde ise şu isimler yer almıştır: Abdulkadir'in amcazadesi Seyit Taha, Adanalı Fanîzade Zeynelabidin, Irak hükümetinden Salih Zeki, Irak Kürtlerinden “*Zarı Kürmancı*” gazetesinin sahibi Hüseyin Hüsnü. Ayrıca Suriye'de Mevlanzade Rifat, Fanîzade Ali İlmi, Paris'te Fanîzade Mesud Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'nin temsilcileriydi⁹⁰. Bütün bu isimlerin yanı sıra, Kürtler arasında önemli bir nüfuz sahibi olan Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza da bu cemiyetin içerisinde yer almıştır⁹¹.

Hoybun ve Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti yöneticileri zaman zaman bir araya gelerek aralarındaki ayrılıkları gidermeye çalışmışlardır. Nitekim Celadet Ali Bedirhan, 1928 yılında Irak'a gitmiş ve Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti yöneticileriyle bazı görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında Celadet Ali, Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti'ni Hoybun'a iltihaka davet etmiştir⁹². Ancak Celadet Ali'nin bu teklifi Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti yöneticileri arasında kabul görmemiş ve bu iki cemiyet birleşmemiştir.

Sonuç

Hoybun Cemiyeti, ayrılıkçı Kürt hareketi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu cemiyet Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusu'nda bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Hoybun Cemiyeti bu amacına ulaşabilmek için, kendisinden önce kurulmuş diğer ayrılıkçı Kürt cemiyetlerinden farklı olarak, Ermenilerle işbirliği içerisine girmiştir. Bu işbirliğinin ortaya çıkmasında bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa'nın büyük katkısı olmuştur. Bu devletler, Hoybun

⁹⁰ *I.Muhalifler II.Hoybun Nizamnamesi*, s. 8-9.

⁹¹ G. Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri...*, s. 202.

⁹² BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 791. 18

Cemiyeti'ni kontrolleri altına alarak Türkiye'ye karşı kullanmak istemişlerdir. Özellikle Fransa, kuruluşuna büyük katkı sağladığı Hoybun Cemiyeti'nin mandater devlet olarak bulunduğu Suriye ve Lübnan'da teşkilatlanarak faaliyetlerini sürdürmesine izin vermiştir. Fransa, Hoybun'a verdiği bu destek sayesinde bölgede Türkiye ile yaşadığı Hatay sorununu kendi lehine çözümlenmek istemiştir.

Hoybun Cemiyeti, sadece Ortadoğu'da ve Türkiye sınırları dâhilinde teşkilatlanma yoluna gitmemiştir. Cemiyet aynı zamanda Avrupa'nın birçok ülkesinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de teşkilatlanmıştır. Hoybun Cemiyeti'nin bu ülkelerde teşkilatlanmasında Ermenilerin büyük katkısı olmuştur. Ermeniler, Hoybun Cemiyeti'ne destek vererek, bu cemiyetin çatısı altında toplanan ayrılıkçı Kürtleri Büyük Ermenistan'ı kurmak için kullanmak istemişlerdir.

Ermeniler, Hoybun'a sadece teşkilatlanma alanında değil aynı zamanda askeri alanda da önemli katkılar sağlamışlardır. Zira Hoybun Cemiyeti'nin ayrılıkçı Kürt unsurlarından kurmuş olduğu çete teşkilatlarında Ermeni komitacıların da komutan olarak yer aldığı görülmektedir. Bu durum ayrılıkçı Kürtlerle Ermenilerin oldukça yakın bir işbirliği içerisine girdiğini göstermektedir. Bu iki unsurun Hoybun Cemiyeti ile Türkiye'ye karşı başlattıkları işbirliği, daha sonraki yıllarda da farklı cemiyet ve teşkilatların çatısı altında devam etmiştir.

Hoybun Cemiyeti, bölgede yaşayan halkın desteğinden yoksun olarak kurulmuştur. Bu yüzden cemiyet, bölgede Türk-Kürt düşmanlığı oluşturmak suretiyle halkı yanına çekmek istemiştir. Bu amaçla da Türkiye Cumhuriyeti aleyhine gerek yazılı gerekse sözlü olarak yoğun bir propagandaya girişmiştir. Ancak Hoybun Cemiyeti, bütün bu faaliyetlerine rağmen bölge halkı üzerinde nüfuz sahibi olamamıştır. Hoybun Cemiyeti, Şeyh Said İsyanı'ndan sonra Türkiye'den kaçarak Suriye ve Irak'a yerleşen bütün ayrılıkçı Kürtleri de, kendi çatısı altında toplayamamıştır. Nitekim bu bölgede yaşayan, ancak Ermenilerle yaptığı işbirliğinden dolayı Hoybun Cemiyeti'ne katılmayan ayrılıkçı Kürtlerin bir kısmı Kürt-Türk Hilafet Cemiyeti adıyla başka bir cemiyet kurarak Türkiye karşıtı faaliyetlerini sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

A. Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

1. Kitaplar

AÇIKSES, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

AKGÜN, Seçil Karal, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924–1928)*, Temel Yayınları, 2.bs., İstanbul 2006.

ALAKOM, Rohat, *Hoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Yayınları, İstanbul 1998.

ALAKOM, Rohat, *Şerif Paşa*, Avesta Yayınları, 2.bs., İstanbul 1998.

ALBAYRAK, Sadık, *Devrimler ve Gerici Tepkiler*, Araştırma Yayınları, İstanbul 1989.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Zeus Kitabevi, 6.bs., İzmir 2006.

BEDİRHAN, Celadet Alî, *Kürt Sorunu Üzerine*, Avesta Yayınları, İstanbul 1997.

BEDİRHAN, Süreyya, *Kürt Davası ve Hoybun*, (Çeviren: Dilara Zîrek), Med Yayınları, İstanbul 1994.

BOIS, Th.– MINORSKY, V.– MAC KENZİE, D.N., *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, 2.bs., İstanbul 2004.

BOZDAĞ, İsmet, *Kürt İsyancıları*, Truva Yayınları, İstanbul 2004.

BULUT, Faik, *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyancıları*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1991.

ÇAY, A. Halûk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı, 4.bs., Ankara 1996.

EDMONDS, C. J., *Kurds, Turks and Arabs*, Oxford University Press, London 1957.

FIRAT, M. Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 5.bs., Ankara 1983.

GOLOĞLU, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

GÖKTAŞ, Hıdır, *Kürtler İsyancıları–Tenkil*, I, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991.

- GÖLDAŞ, İsmail, *Kürdistan Teâli Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul 1991.
- I.Muhalipler II.Hoybun Nizamnamesi*, Hariciye Vekâleti Yayınları, Hariciye Vekâleti Matbaası, Ankara t.y.
- JWAIDEH, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, (Çeviren: İsmail Çekem–Alper Duman), İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- KABACALI, Alpay, *Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.
- KAHRAMAN, Ahmet, *Kürt İsyanları (Tedip ve Tenkil)*, Evrensel Basım Yayım, İstanbul 2003.
- KALAFAT, Yaşar, *Şart Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.
- KALMAN, M., *Ağrı Direnişi 1926–1930*, Pêrî Yayınları, İstanbul 1997.
- KİRİŞÇİ, Kemal–WINROW, Gareth M., *Kürt Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.bs., İstanbul 2007.
- KUTLAY, Naci, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, Pêrî Yayınları, İstanbul 2002.
- KUTLAY, Naci, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Fırat Yayınları, 2.bs., İstanbul 1991
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türk–İngiliz İlişkileri (1919–1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- MUMCU, Uğur, *Kürt–İslam Ayaklanması 1919–1925*, Tekin Yayınevi, 2.bs., Ankara 1991.
- NİKİTİN, Bazil, *Kürtler*, (Çeviren: Hüseyin Demirhan–Cemal Süreyya), 4.bs., Deng Yayınları, İstanbul 1994.
- ÖKE, Mim Kemâl, *Musul Kürdistan Sorunu 1918–1926*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2003.
- RİŞVANOĞLU, Mahmut, *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, Boğaziçi Yayınları, 4.bs., İstanbul 1992.
- RİŞVANOĞLU, Mahmut, *Saklanan Gerçek*, II, Tanmak Yayınları, Ankara 1994.
- SASUNİ, Garo, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Med Yayınları, İstanbul 1992.
- SÜSLÜ, Azmi, *Mesud Fâni (Bilgili)’ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Tanmak Yayınları, Ankara 1993.
- ŞADİLLİLİ, Vedat, *Türkiye’de Kürtçülük Faaliyetleri*, I, Kon Yayınları, Ankara 1980.

Taşnak-Hoybun, (Editör: Yavuz Selim), İleri Yayıncılık, İstanbul 2005.

TOKER, Metin, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1998.

TOPLU, Abdulhadi, *Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyanlar-Ayaklanmalar*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

UMAR, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2003.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Türkiye'de Etnik Çatışma*, İletişim Yayınları, 3.bs., İstanbul 2006.

2. Makaleler

ALAKOM, Rohat, "Hoybun Cemiyeti Üzerine Notlar", *Toplumsal Tarih*, S. 59 (Kasım 1998), s. 58-61.

AYTEPE, Oğuz, "Hoybun Cemiyeti'nin Amerika Faaliyetleri", *Tarih ve Toplum*, 30 / 176 (Ağustos 1998), s. 55-58.

AYTEPE, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", *Toplumsal Tarih*, S. 58 (Ekim 1998), s. 50-55.

CÖHCE, Salim, "Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesinde Kürtlere Biçilen Rol", *I.Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu*, (27-28-29 Mart 2000, Elazığ), Bildiriler, Elazığ 2000, s. 511-525.

DOĞANAY, Rahmi, "Cumhuriyet Dönemi İsyanlarının Mahiyeti", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, (17-19 Ekim 2001, Elazığ), Bildiriler, Elazığ 2002, s. 253-262.

Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Grubu, "Taşnak-Hoybun", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 14 (Nisan 1986), s. 74-77.

İLDENİZ, Hüseyin, "Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Meydana Gelen Ayaklanmaların Dış Destek ve Bağlantıları", *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (23-25 Ekim 1995, İstanbul), I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 640-649.

KÖÇER, Mehmet, "Hoybun Cemiyeti ve Doğu Anadolu'daki Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi*, I / 2 (Temmuz 2003), s. 77-86.

SARINAY, Yusuf, "Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV / 40 (Mart 1998), s. 207-244.

SÜSLÜ, Azmi, "Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği ve Anadolu'daki Toplu Mezarlar", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, (Gazi Mağusa 28 Ekim-2 Kasım 1991), Ankara 1993, s. 145-167.

EKLER

NİZAMNAME-İ UMUMÎ VE PEYMAN-I MİLLÎ

MAKSAT

1 — 1927 senesi teşrinievvelinin beşinci günü in'ikat eden birinci Kürt Kongresinin kararile ve Hoybun namile milli bir Kürt Cemiyeti teşekkül eylemiştir.

2 — Cemiyetin maksadı, Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin tahlisi ve hududu tabiiye ve milliyesi dahilinde bir Kürdistan devleti müstakillesinin teşkilidir.

3 — Bu gayeye vusul için cemiyet bilûmum Kürtleri etrafına topluyacak ve menafii müteakabile esasatı dairesinde her türlü anasır ile münasebata girecektir.

ŞERÂİTİ DUHUL

4 — Kürt peymanı millisini ve işbu nizamname ahkâmını kabul ve mufadile amil olmağı taahhüt eden her Kürt Hoybun Cemiyetine dahil olabilir.

Her fert cemiyete hini duhulünde bir duhuliye verecek ve aylık bir taahhütte bulunacaktır.

5 — Cemiyete dahil olacak her fert berveçhi-ati yemin ve salâhiyettar bir heyet tarafından tahlif olunur. Resen teşkilât icrasına memur cemiyet murahasları cemiyete ithal edecekleri kimselere işbu yemin suretini taahhütname şeklinde yazdırarak imza ettirirler.

«Cemiyetin itai emre salâhiyettar bilûmum eşhas ve heyetlerinden nerede ve ne zaman olursa olsun telâkki edeceği bilcümle evamiri hatta hayatım pahasına bilâ itiraz aynen ve harfiyen ifa edeceğime şimdiye kadar mensup bulunduğum cemiyetlerden ve şahsi içtihatlarımdan tamamen ferağat ile maksadı millinin istihsali uğrunda munhasıran Hoybun Cemiyetinin içtihadını taşıyacağıma,

Elimde bulunan ve bulunacak olan bütün vesaiti ve teşkilâtı bu cemiyetin emrine amade bulunduracağıma ve bu cemiyetin emrû muvafakati olmadıkça reyî hodumla ne cemiyet namına ne de şahsan hiç bir teşebbüste bulunmayacağıma,

Ek.1:Hoybun Cemiyeti'nin kuruluş nizamnamesi. (I.Muhâlifler II.Hoybun Nizamnamesi, Hariciye Vekâleti Yayınları, Hariciye Vekâleti Matbaası, Ankara t.y., s. 13-18.)

Cemiyetin azası olmak itibarile umumen ve bana verilecek vazifeler itibarile hususen vakıf olacağım esrarı ifşa etmiyeceğime ve bu esrarın ifşası ve cemiyetin evamirine her ne suretle olursa olsun ademi inkiyadım halinde hakkımda tertip edilecek her türlü mücazata razı olacağıma ve emrolunduğu halde işbu cezayı şahsım üzerinde bizzat icra edeceğime şeref ve namusum üzerine yemin ederim: Vallah Billah.

TEŞKİLÂT

6 -- Cemiyetin teşkilâtı merkezi umumî, mıntaka, şube ve murahhaslıklara münkasımdır. Müteaddit şubat biliçtima bir mıntaka teşkil ederler. Henüz mıntakaya raptedilmemiş şubat doğrudan doğruya merkeze merbuttur.

7 -- Mıntakalar birer heyet vasıtasile idare olunur. Heyet azası miktarı mıntakaya nazaran tebeddül eder. Her mıntaka bir reisin tahtı riyasetinde olup mıntaka reisi merkezce nasp ve tayin olunur.

8 -- Şubeler, şube heyetleri marifetile idare olunur. Heyet azası miktarı her şubeye nazaran tebeddül eder. Şube reisi mıntakaca tayin ve keyfiyeti tayin merkezce tasdik olunur.

9 -- Mıntaka ve şube heyetleri meyanından bir kâtip, bir muhasebeci, bir veznedar ve bir propaganda memuru intihap olunur. İşbu zevat uhtelerine muhavvel vazai fi talimatı mahsusasına tevfi kan icra ederler.

10 -- Murahhaslıklar cemiyetin fevkalâde teşkilât uzuvlarıdır. Merkezi umumî göreceği lüzum üzerine dahilde ve memaliki ecnebiyede murahhaslıklar ihdas ve her murahhaslığa bulunduğu mevkie nazaran talimatı hususiye gönderir.

TEŞKİLÂTI ASKERİYE VE ÇETELER

11 -- Askerî teşkilât ve çete işleri, askerî kumandanın emri altında bulunur. Kumandan merkezi umumîce intihap olunur. Erkânı harbiyesini bizzat intihap ve keyfiyeti intihabı merkezi umumînin tasdikına arzeder.

12 -- Harekâtı umumiyenin vakti, tarzı icrası hakkındaki umumî askerî plân kumandan ve erkânı harbiyesi tarafından tertip ve merkezi umumîce tasdik olunur.

13 — Mevzii hareketler ve çete faaliyetleri merkezi umumî tarafından irae olunacak esasat dahilinde heyeti askeriyece tertip ve icra edilir.

14 — Umumî hareket zamanında merkezi umumî, azasından veya askerî encümenden bir zatı erkâmı harbiye nezdinde komiser sıfatile bulundurur.

15 — Heyeti askeriye hali hazır ve istikbal hakkında peyderpey plânlar tertip ile merkezi umumînin tasvibine arzedecektir.

16 — Askerî kumandan her türlü harekât ve istihbaratı günü gününe merkezi umumîye iblağ ile mükelleftir.

PROPAGANDA

17 — Propaganda her şekli surette icra olunur. Cemiyete dahil her fert duhulu tarihinden itibaren Kürt istiklâli lehine ve Türk mezalim ve cinayetini cihanı medeniyete iblağ üzere propaganda yapmakla mükelleftir.

18 — Propaganda şifahî ve tahrirî olarak icra olunur. Şifahî propaganda: Türk mezalimi ve Kürt ihtilâli hakkında tanzim olunacak kaside ve şarkılar hususî muganniler vasıtasile memleketin her tarafında tamim olunur. Hali hazır ve tarihen sebkemiş Türk mezaliminden mülhem olarak tertip edilecek küçük hikâyeler seyyah devrişler ve sair kimseler marifetile aynı suretle Kürdistanın her tarafına neşredilir.

Tahrirî propaganda: ihtilâlcuyane neşriyat, Kürt kahramanları menakibi, mazi ve hali hazır Türk mezalimini mutasavver levha, kart ve albümler ve buna mümasil âsar neşriyle icra olunur.

Propaganda sahasında konferanslar, gramofon, sinema ziyadar akisler ve her türlü vesaitten istifade edilecektir.

19 — Cemiyetin merkezi umumî emrinde olmak ve kürtçe, türkçe ve icabında fransızca intişar etmek üzere organı bulunacaktır.

İNZİBAT VE MÜCAZAT

20 — Teşkilâta dahil her fert ettiği yemin veçhile cemiyetin her türlü evamirine inkıyat ve hakkında tertip olunacak mücazata bilâ muhalefet mutavaatla mükelleftir.

21 — Teşkilât dahilinde tamamen bir zaptı raptı askerî caridir. Her fert mafvkinden alacağı emri bilâ itiraz icra, ve ancak telâkki etmiş olduğu emri cemiyet nizamına muhalif olduğu takdirde bilâhare derece meratibe riayetle itirazatını mafv makama arzedecektir.

22 — Cemiyet nizamnamei mahsus ahkâmına tevfikân bilcümle azasını tecziyeye salâhiyettardır.

MERKEZİ UMUMİ

23 — Merkezi umumî cemiyet teşkilâtının en yüksek heyet ve kuvvetidir. Merkezi umumî kongrede takarrür eden şekil ve miktar azadan mürekkep olmak üzere teşekkül eder. Merkezi umumî bilcümle teşkilâtın âmiri yegânesidir. Merkez işbu teşkilâtı lüzumuna göre tadil ve muhtelif heyetler merakizini tebdil ve vazifedar efradı nasp ve azle salâhiyettardır.

24 — Merkezi umumî kongre tarafından ittihaz olunan mukarrerat esas olmak üzere faaliyette bulunur. Ancak mes'uliyeti deruhte ederek işbu mukarreratı tadil veya icrasını tehir edebilir.

25 — Cemiyetin bilbümle varidatı merkezi umumîde toplanır ve merkezi umumî haricinde teşkilâtın hiç bir şahıs ve heyeti hodbehot sarfiyata mezun değildir.

26 — Merkezi umumî bütün teşkilât sahasını münasip göreceği vesâitle mütemadi bir teftiş altında bulunduracaktır.

KONGRE

27 — Kongre senede bir defa ve merkezi umumî tarafından gösterilecek mevkiye ve Birinci Kürt Kongresinde ittihaz olunan karara nazaran intihap olunacak azadan teşekkül eder.

28 — Merkezi umumî kongre huzurunda icraatı hakkında hesap verir.

MEVADDI ŞETTA

29 — İşbu nizamname cemiyetin teşkilâtı esasıyile teşkilât heyetlerinin mesaisi hakkında hututu esasıyeyi tesbit eylemekle iktifa etmiştir. Usulü mesai ve vazâifin taksimi ve hususatı saire hakkında nizamnamei dahiliden maada talimatnameler tanzim olunacaktır.

30 — İkinci Kürt Kongresinin in'ikadına kadar işbu nizamname ve bîlahare tanzim olunacak bîlûmum nizamname ve talimatnamelerin tadiline merkezi umumî salâhiyettardır.

31 — Türkiye istilâsı altında bulunan Kürdistan'da yapılacak teşkilât ayrıca nazarı dikkate alınarak bu hususta icabı hale göre ahkâm vazolunacaktır.

Merkezi umumî kongreden almış olduğu salâhiyete binaen Kürt peymanı millîsini ve bazı kongre mukarreratını berveçhi zir neşreyleyler:

PEYMANI MİLLÎ

Kürt milletinin salâhiyettar mümessillerinden mürekkep ve onun emnû itimadını haiz Birinci Kürt Kongresi Kürt peymanı millîsini berveçhi ati ilân eder:

1 — Kürt milleti asırlardanberi sahibi olduğu topraklarda müteşekkil hududu tabîye dahilinde millî, siyasi, iktisadî menafîini temin edecek surette müstakil bir hükûmet tesisini kat'iyyen tahtı karara almıştır.

2 — Kürt milleti, bu maksada matuf mesaisinde hemhudut millet ve devletlerin menafîine tamamilen riayet edecek ve kendisiyle hem ırk ve hambaht ve hukuku millîyesine riayetkâr olan diğer milletlerle menafîi mütekabile dairesinde teşriki mesâi eyliyecektir. Kürt milletinin mücadele cephesi Türkiye istilâsı altında bulunan Kürdistan'dır.

3 — Kürt milleti, hukuku tarihiye ve ırkiyesine istinat eden ve peymanın tahakkuku için mütemadiyen ve maddî ve manevî hiç bir fedakârlıktan çekinmiyerek mücahede edeceğine yemin eder.

KONGRE KARARI SURETİ

Birinci Kürt Kongresi; Kürt milletinin şimdiye kadar ika ettiği ihtilâllerdeki muvaffakiyetsizliğin ve binnetice Kürt felâketlerinin sebebi şumullü bir teşkilâtın mahrumiyet olduğuna ve maksadı mukaddesi millîde muvaffakiyet ancak dahilî ve haricî mükemmel bir teşkilât ile en sıkı bir zaptı raptın vücuduna vabeste bulunduğuna kat'iyyen kanidir. Bu kanaate istinaden kongre kendi intihapkerdesi olan Kürt Heyeti Merkeziyesinden Kürdistan istiklâlini vücuda getire-

cek bir teşkilât nizamnamesi tanzimini talep eder. Bu nizamname bir gün Kürdistan hudutları dahilinde ve haricinde yaşayan her Kürdü içerisine alacak ve her Kürde -Kürt gayei mukaddesesi uğrunda azami hizmeti gördürecek surette şümüllü ve eşaşı mevattan mürekkep olacaktır.

Nizamnamenin bilhassa atideki ahkâmı ihtiva etmesi kongrenin en başlı vesayasındandır.

1 Kürt Heyeti Merkeziyesi, Kürt istiklâline müteallik bilcümle muamelât ve harekâtı idare ve takip eden yegâne heyeti âliyedir. Bila istisna her Kürt bu heyeti âliyeye itaatı mutlaka ile mükelleftir.

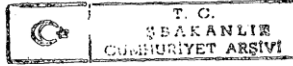
2 -- Komşu hükûmetler ve düveli ecnebiye ile ve diğer milletlerle münasebat tesis ve idaresi hak ve salâhiyeti yalnız mezkûr heyeti âliyeye munhasırdır.

3 — Bütün Kürt kuvayi ihtilâliyesi heyeti merkeziyenin emrine tâbidir.

4 Kürdistanın istiklâli mutlakı gayesine hiyanet ve Kürt menafii milliyesini başkalarının veya kendisinin menafii şahsiyesine alet etmek isteyen veyahut elinden gelen veya uhdesine tevdi edilen vazifei milliyeyi ifadan istinkâf veya hini ifada hiyanet edenlere ceza tertip etmeğe ve vazifei milliyesini hüsnü ifa ve fedakârlık ibraz edenlere mükâfat vermeğe heyeti merkeziye salâhiyettardır.

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube
Hususi
Umumi

Kürt hoybun cemiyetinin faaliyeti müstakbelesi ve haliyesi :

Anadolunun şark vilayetlerinin elden çıkmasına sebep olacak olan işbu cemiyeti mühimmenin nasıl teşekkül ettiğini ve şimdiki halde ne derece kuvvet ve kudrette bulunduğu ve hangi cemiyatı ihtilaliye ve inkilabiye ile teşriki mesai eylediğini ve istikbalde ne yapmak istediğini mülâhhas olarak arz ediyorum.ve vesaiki lazimeyi takdim eyleyorum :
kürtler bu güne kadar iki cemiyet teşkil ettiler.

1-kürt teali ve teavün cemiyeti

2-kürt hoybuncular cemiyeti.:::hoybun istiklal dimektir.

23-7-1928 de halepte teşekkül etmiş olan hoybun cemiyeti ermeni taşnakسیون cemiyeti(paris) merkezi umumisi ile kürt rüesası arasında aktedilen ittifak üzerine doğmuştur.(suriye)de taşnak cemiyeti murahhası (papazyan) delaletile vucut bulunmuştur:

Hoybun cemiyeti heyeti merkeziyesi

Reis- (celaadet ali)beydir.mumalleyh Bedir han paşazade (emin ali)beyin oğludur ve kürt prenslerindenidir.

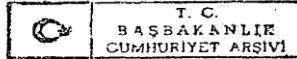
âzası bunlardır : (süreyya Bey)(kâmiran bey)(memduh selim bey)(nızamettin bey)(tevfik cemil bey)(haco ağa)(mustafa bey)(bozağ bey)(halil rahmi bey)(casim ağa)(şihnu)(şerif bey)(ibrahim bey)emin ağa)..ilaahara..

işbu cemiyeti merkeziye (süreyya) ve (ibrahim)beyleri iane toplamak üzere amarıkaya gönderdi.(ditrit)kasabasında konfranslar ve süvareler verdiler.hoybun merkezleri küşat iderek iane toplamaya başladılar.şimdiye kadar cem eyledikleri iane miktarı:: 200000dolardır.merkezi umumi (ırak)(iran)türkiye hudutlarının mültekasında olan bir noktadadır.(revandiz) irak kaymakama(seyit abdülkadirin brader zade (seyit taha)dır.(rezan)nahiyesi mücevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

4

Ek.2: Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında Dâhiliye Vekâleti'nin 19.08.1929 tarihinde Başvekâlet'e gönderdiği yazı. (BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 115. 805. 5.)

192 / /

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVIHalep Şehbenderliğinden varit tahriratın
suretidir. 18- 10- 928

جواب

تاریخ 192 / /

نومبر

9-10- 928 tarihli ve 278 nümerolu emirnamei telgrafiye cevaben
takdim eylediğim 14-10-928 tarihli arizaya zeyldir.

Celâdet Alinin bir müddet evvel iraka giderek sincar Kürt rü-
sasiyle ve irak şimalindeki diğer kürtlerle temas eylediği ve
Türk-Kürt hilâfet komitesiyle görüşerek bunları Hoybun cemiyet-
tine iltihaka davet eyledikten sonra Süriyeye avdet eylediği
mistahberdir. Merkumun elyevm Berutta bulunduğu teşeyyüt etmek-
tedir. Celâdetin küçük kardaşı olup Fransızlarca Halebe avdet-
ine misaade edilmediği istihbar kılınan Kâmuranın Şamdan Beru-
ta geldiği ve Celâdetle Kâmuranın büyük biraderleri Süriyenin
dahi bu günlerde Beruta vasıl olduğu istihbar edilmiştir. Hoy-
bun cemiyeti kâtibi umumisi yüz elliliklerden sakallı kumser
Cemilin oğlu olan Memduh Selim de şaki Haço ve firarî kör Hü-
eyin paşa ile birlikte Beruta gitmişlerdir.

Hoybun Kürt- ermeni komitesinin tanınmış azalarından olan bu
hainlerin Berutta toplanmaları, Berutta mühim bir ictiman vu-
ku bulduğuna ve ya vuku bulmak üzere olduğuna delildir. Bu hu-
susta tamiki tahkakat ediyorum. alınacak mütemmin haberleri ay-
rıca arz edeceğim maruzdur efendim.

Halep Şehbenderliğinin tahrirati suretidir: 30-10-928

Hoybun cemiyetinin Berutta bulunan asalarından Memduh Selim ile
Haço Mustafa Şahinin Halepten geçerek Hasiçeye gittikleri isti-
hbar edilmiştir. Hoybun nezdinde Tağnakların murahası olan Vah-
am Papazyan da Beruttan Halebe avdet eylemiştir. Merkum elyevm
bir otelde oturmakta olduğundan hareketini takip ettirmekteyim.
İstihsal edeceğim malûmatı bildireceğim maruzdur efendim.

030	10			114	791	18

Ek.3: Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında Halep Şehbenderliği'nin Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 18.10.1928 ve 31.10.1928 tarihli yazıları. (BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 791. 18.)

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
 Emniyet Umum Müdürlüğü

II

Şube
 Hususî
 Umumi

Mezkûr gazetenin 9 / 4 / 1929 tarihli nüshasında

Ermeni gilyesinde bir Kürt polatikacısı unvanlı

Makale suretidir .

Mısranın dördünde Ermeni Hayırpurver kadınlar cemiyeti tarafından Boston Ermeni Protistan Kilisesinde verilen kadın müsamesesinde benim de herkesin de neş'esini kaçıracak surette vakubulan bir hadiseden bahsedeceğim .

Sırf kadınlara mahsus olan işbu müsamereye Protistan Kilisesi Rahibi Tomas çağırıldığına efendi dahi istisnaf olarak davet olma nur . Bu dahi kendi evine misafir getiriyorcasına "Kürt Hoybun cemiyetinin Lideri " Süreyya beyi birlikte müsamereye götürür bunlardan birincisi göya dilinin altında gayet mühim sözler var imişte ihtiyatsızlık olmasın diye beyandan sarfınmaz eden bir adam gibi bazı sözler söyledikten sonra Süreyya bey hazarunun "100" de 90 "nın anlayamadığı Türkçe lisanı ile söze bağlar Ermenilerle Kürtlerin evsafa milliyesi ve mücadeloi hürriyetkâraneleri müşahabetinden Ermeni - Kürt teğriki meselesinden "Hoybun" merkez komitesinden bahseder ve "Dağnak demokrat " Binçak isimlerini de zikrederek sözü okadar uzatar ki nihayet vernege mecbur olur .

Mesele şu nutkan usunlugunda ve ya Tomas efendinin Süreyya beye Samini bir dost elamasına-da olmasında degildir . Tomas efendinin hissiyatı milliyeyi ve maânın hatıratı elimesini hiç dikkate almayarak Türk istipdadının aleti olup yaşaganın Ermenilerle boyanmış bulunan ve Türkün mazalimine daima teğriki mesai eden bir kavmin mümessilini , bir ermeni kadın müsamesesinde kiliseye ve kilisenin de vaiz kürsisine davet etmesi Ermeni kavminca af olunmaz şeylerdendir . Her şeyin olduğu gibi sabran da hi bir haddi vardır ki Artık Türk ve ya Kürdün aşıkâr ve ya gizli propagandasına iştirak etmenin sonu gelmelidir . Ermeniler e faleti de felâketi de yalnız başına görmüş oldukları cihetle

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

030	10			114	792	7

3

Ek.4: Süreyya Bedirhan'ın 1929 yılında Hoybun Cemiyeti adına Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptığı faaliyetler hakkında Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlet'e gönderdiği 28.5.1929 tarihli yazı. (BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 792. 7.)

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
MERKEZ
JANDARMA KUMANDANLIĞI
Ş 3 K I
SAYI
2002

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekâlete

12.3.1930

- 1- Birinci umûmî müfettişlikten alınan 1/3/930 tarihli istihbarat raporunun bir sureti malûmat olarak aşağıda arz edilmiştir.
2- Başvekâlete, Hariciye Vekâletine, Büyük Erkânharbiye Riyasetine, arz edilmiştir.

M. R.

Dahiliye Vekili

[Signature]

1/ Kırmanşah ve Sakız, Savuçbulak tarikile İranda Bent köyüne sivil kıyafetinde bir İngiliz yuzbaşısıle bir mülâzımın Kürtler arasında tahrikâtta bulduklarından dolayı İran hükûmetince derdest ve Rumîyeye sevk olundukları.

2- Bironun dehalet etmek istemesi şuyı bulur bulmaz Halikânî Halit Belikânî Tozu ve Damâttan Sakanlı Hacı Temur, Kızılbaşlardan Yusuf oğlu Musadan aldığı mektuplarda ne için hükûmete teslim ve dehalet etmek istediğini ve hükûmet tarafından her hangi bir hareket vukuunda cümlesi yardım edeceklerini Biroya yazmışlar ancak Büro yardım istememiştir. Memafih Bironun dehaleti tahakkuk etmiştir.

3- Ağrıda bulunan Şeyh Abdülkadir kızını Bironun oğluna verdiği Kotanlı İsa Abdülkadir ile barışmak için Biroya bir kaç defa müracaat ettiği.

4- Siirt Vilâyeti dahilinde Zokayitli Şeyh Mahmut Erbinli Şeyh Zeynelabidin ve Bikentli Şeyh Abdülmennan, Mazanlı Şeyh Mehmet Ali ve Ahmed İskân ve daha bazılarının on gün evvel Garzanın Zilân köyündeki Şeyhler nezdinde içtima ederek gizli görüşmelerde buldukları ve maksadı içtimaları tahkik edilmekte olduğu.

5- Kürt Hoybun cemiyetinden Bedirhani Celâlettin 9/2/930 tarihinde Kamışlıdan Haçonun oğlu ile birlikte Arappınarına gelerek Hırço Mustafa'nın Aşair rüesasından Bozan, Ahmet Melik, Hacı Hami, Demo ve Salihî toplayarak cenuptaki aşiretler ve bilhassa reisleri arasında avdâ-vet ve burudet olmanası ve yekvucut olarak çalışmalarını için yemin ettikleri.

A- Aynı günde Arappınarda Halepten biri Ermeni diğeri Süryani papası gelerek kilisede yapılan toplantıda toplantıda Ermeni ve Süryanilerin kardeş gibi olmalarına yemin ettirmiş oldukları.

B- Beruttan bulunan Cizeli Memduh Bedirhani Celâlettin ve diğer bazı aşiret rüesasının bu sırada sık sık Arappınarında Şahin oğulları ile Basravinin yanında toplanarak Hoybun cemiyeti namına vasi miyasta çete

030 10 114 793 20

Ek.5: Hoybun Cemiyeti Başkanı Celadet Ali'nin Arappınarı'nda yaptığı toplantılar hakkında Dâhiliye Vekâleti'nin 01.03.1930 tarihinde, Birinci Umûmî Müfettişliği'nden aldığı ve Başvekâlete gönderdiği yazı. (BCA, Fon Kodu: 030. 10, Yer No: 114. 793. 20.)